ZIJN EEN BASISINKOMEN EN DE LIBERALE POLITIEKE THEORIE VERENIGBAAR?

HET BELANG VAN EEN NORMATIEVE DISCUSSIE

– *Jip Stam* –

Inleiding

Het voordeel van politiek-filosofische vraagstukken is dat de beantwoording ervan zich (meestal) niet laat belemmeren door een gebrek aan empirische kennis. In dit opzicht behoeft de conclusie van Fleur de Beaufort (in *Liberaal Reveil* 56/3) dat het voorstel tot de invoering van een basisinkomen vooral is gebaseerd op 'wensdenken'[1] geen enkel probleem te zijn. Ons gebrek aan empirische kennis over de effecten van een basisinkomen weerhoudt ons er immers niet van om de normatieve legitimering – ofwel: de wenselijkheid – van een dergelijk voorstel te onderzoeken.

In de veronderstelling dat de invoering van een onvoorwaardelijk basisinkomen de overheidsuitgaven en de belastingdruk zou verhogen, de economie zou verstoren en het verantwoordelijkheidsbesef van burgers geen goed zou doen, concludeerde De Beaufort dat een basisinkomen 'niet past bij het liberale DNA'.[2] Ze geeft er tevens blijk van moeite te hebben met gedachte dat er een 'gemeenschappelijke pot' zou bestaan ten behoeve van de herverdeling van geld en ze betwijfelt of 'die pot voldoende gevuld zal blijven om voor alle inwoners een basisinkomen te kunnen garanderen.'[3]

Hoewel De Beaufort terecht enkele kritische vragen stelt over de sociale en economische effecten van een basisinkomen, en ofschoon zij een uitgebreid historisch overzicht biedt van het denken over dit onderwerp, laat zij na om de aanleiding van de discussie hierover, namelijk de veranderende verhouding tussen arbeid en inkomen, te bespreken. Wil men de voor- en tegenargumenten van 'het basisinkomen' echter in perspectief kunnen plaatsen, dan is het duiden van deze achtergrond een belangrijke voorwaarde.

Bovendien zou ik willen betwisten dat een basisinkomen (of liever: een onvoorwaardelijke inkomensgarantie) niet zou stroken met het liberale gedachtegoed. In tegendeel. Ik zou juist willen beweren dat een onvoorwaardelijke inkomensgarantie niet alleen nodig is om ons sociale zekerheidsstelsel toekomstbestendig te maken, maar ook dat deze verenigbaar is met – of zelfs een intrinsiek onderdeel is van – de liberale politieke theorie. In dit artikel zal ik trachten deze these te verdedigen door, ten eerste, de ontwikkelingen die aanleiding geven tot de discussie over de invoering van een onvoorwaardelijke inkomensgarantie te bespreken en, ten tweede, een aantal manieren waarop een dergelijke idee door liberalen gelegitimeerd zou kunnen worden, weer te geven.

Waarom een normatieve discussie?

Arbeid en inkomen zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Deze bij uitstek liberale gedachte vindt haar oorsprong in het verlichtingsdenken van John Locke (1632-1704). Hij maakte op vindingrijke wijze aannemelijk dat eenieders 'property in his own person'[4], en de arbeid die men daarmee kan verrichten, het fundament is van alle economische en sociale vooruitgang. Op basis hiervan gaf Locke het begrip eigendom (*property*) een individualistische grondslag, gestoeld op de mogelijkheid van ieder individu om zich geheel zelfstandig, zonder de tussenkomst van anderen en op basis van gelijkheid, een deel van de – gemeenschappelijk aan de mensheid gegeven – natuurlijke omgeving toe te eigenen.[5]

Bij het definiëren van het begrip *sociale rechtvaardigheid*, hielden latere toonaangevende liberale filosofen, zoals J.S. Mill (1806-1873), vast aan Locke's opvatting dat alléén arbeid inkomen en vermogen constitueert. Het beschikbaar stellen van uitkeringen voor werklozen geschiedde volgens Mill dan ook op basis van *wederkerigheid*; iedere burger die werkloos werd moest kunnen rekenen een door de staat gegarandeerd minimuminkomen, mits hij zijn arbeid ter beschikking stelde aan een zogeheten *workhouse*.[6] Op basis van deze voorwaarde zouden arbeid en het (uitkerings)inkomen met elkaar verbonden blijven.[7]

Ofschoon de verplichte tewerkstelling voor uitkeringsgerechtigden niet meer bestaat, is de leidende opvatting over werkloosheid onder hedendaagse liberalen nog altijd: 'Wie onderdeel is van de samenleving moet daar ook een bijdrage aan leveren – dat is rechtvaardig'[8] Zodoende staat tegenover het *recht* op ondersteuning uit de collectieve voorzieningen steeds de *plicht* tot inspanning.[9] Werkloosheid- en bijstandsuitkeringen zijn dan ook strikt voorwaardelijke regelingen. Geeft men geen blijk van welwillendheid tot participatie op de arbeidsmarkt, dan kan het recht op een uitkering (gedeeltelijk) komen te vervallen. Deze positie is goed verdedigbaar, zolang de vrije markteconomie (op lange termijn) in voldoende werkgelegenheid kan voorzien.

De afgelopen decennia is echter steeds duidelijker geworden dat de opkomst van steeds betere robot- en computertechnologie het historische verband tussen arbeid en inkomen, zoals dit hierboven is weergegeven, zal doorbreken. Martin Ford, schrijver van het boek *Rise of the Robots: Technology and the Threat of Mass Unemployment* (2015), betoogt met een sterke empirische onderbouwing dat deze ontwikkeling een groot deel van de beschikbare arbeidsplaatsen onnodig zal maken, met massale werkloosheid tot gevolg. Voorts waarschuwt Ford 'that technology might someday truly transform the job market and ultimately demand fundamental changes to both our economic system and the social contract'.[10]

Hoewel de empirische onderbouwing van Fords these vooral betrekking heeft op de Verenigde Staten, lijkt de 'jobless recovery' [11] na de economische crisis van 2007-2008 – een 'symptoom' van de transformerende economie – zich ook in Nederland te hebben voorgedaan. Uit een onthullend rapport van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)[12] dat eerder dit jaar werd gepubliceerd, blijkt namelijk het dat aantal Nederlanders met een bijstandsuitkering de afgelopen jaren gestaag is toegenomen, ondanks het economisch herstel en de langzaam dalende werkloosheid. Bijna de helft van de bijstandsgerechtigden blijkt 45 jaar of ouder te zijn (zie figuur 1), en nog een groter deel (65%) is laaggeschoold. Het meest alarmerende aan het CBS-rapport is de uitkomst dat het aantal mensen dat langdurig (lees: 15 jaar of langer) van een bijstandsuitkering afhankelijk is – inmiddels 10 procent van het totaal – alsmaar toeneemt.[13]

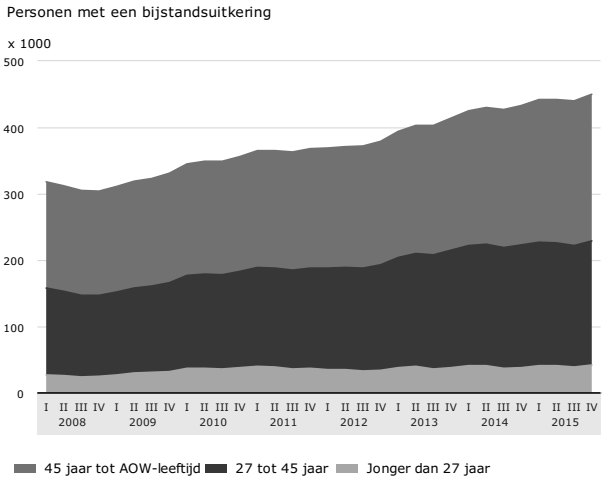

Figuur 1: Het aantal bijstandsgerechtigden naar leeftijdscategorie (bron: CBS)

Deze feiten roepen, in het licht van de (eerder toegelichte) transformatie van de arbeidsmarkt, de vraag op of het huidige stelsel van sociale zekerheid in zowel praktische als financiële zin toekomstbestendig is. Verder rijst de vraag of het nog wel *rechtvaardig* is om van (voornamelijk oudere en laaggeschoolde) werklozen, voor wie nauwelijks tot geen betaald werk te vinden is, een onmogelijke tegenprestatie te verwachten. Bovendien zouden liberalen zich moeten afvragen hoe de vervanging van 'menselijk kapitaal' door computers en robots hun notie van *sociale rechtvaardigheid* kan beïnvloeden.

Hoewel sommige liberale denkers deze vragen met tegenzin tegemoet zien, daar zij ervan overtuigd zijn dat 'the Condition of Human Life, which requires Labour and Materials to work on, necessarily introduces private Possessions'[14], noopt de hierboven geschetste sociale problematiek tot herbezinning op de inhoud en (theoretische) toepassing van liberale grondbeginselen.

Liberale opvattingen over een onvoorwaardelijke inkomensgarantie

Dat deze herbezinning zou kunnen leiden tot een onvoorwaardelijke inkomensgarantie voor iedereen werd door Friedrich Von Hayek (1899-1992), een prominente voorvechter van het vrije marktkapitalisme, al in de jaren '70 van de vorige eeuw ingezien: 'The assurance of a certain minimum for everyone, or a sort of floor below which nobody need fall even when he is unable to provide for himself, appears not only to be a wholly legitimate protection against a risk common to all, but a necessary part of the Great Society in which the individual no longer

has specific claims on the members of the particular small group into which he was born.'[15]

De *great society* waar Von Hayek het over heeft, is een samenleving waarin individuele vrijheid, de vrije markt, de *rule of law* en een kleine overheid de belangrijkste randvoorwaarden zijn. Hoewel deze randvoorwaarden enerzijds door liberalen zouden moeten worden toegejuicht, gaan ze anderzijds gepaard met een toenemende mate van *individualisering* die – paradoxaal genoeg – een grotere verantwoordelijk voor de *gemeenschap* met zich mee brengt om diegenen die er minder goed in slagen om hun draai te vinden in de vrije markteconomie een vorm van inkomenszekerheid te bieden.A

Een der bekendste ideeën om die zekerheid in het leven te roepen kwam van een tijdgenoot en zielsverwant van Von Hayek, de Amerikaanse econoom Milton Friedman (1912-2006). In het boek *Capitalism and Freedom* (1962) droeg hij het voorstel aan om een negatieve inkomstenbelasting in te voeren; een uitkering die toekomt aan iedere burger met een inkomen onder een bepaalde grens. De hoogte van deze uitkering neemt toe naarmate het zelfstandig inkomen afneemt, en wie niet over een zelfstandig inkomen beschikt wordt van staatswege voorzien van een *guaranteed minimum*; een vloer waaronder niemand kan wegzakken. Het stelsel wordt bekostigd door burgers met een inkomen dat boven een vaststaande 'positieve' belastingdrempel ligt.[16]

Hoewel Friedman voornamelijk de praktische argumenten voor een negatieve inkomstenbelasting benadruktB, beschouwen andere klassiek-liberale (en libertarische) denkers de idee van een gegarandeerd minimum als een *voorwaarde* van liberale rechtvaardigheid. Zo stelt Brian Zamulinski dat 'a market economy in which all non-human productive resources have been appropriated inevitably makes some worse off by denying them not only the opportunity to be independently self-supporting, but also the opportunity to be employed. […] Since market economies require unemployment, the involuntary unemployed deserve compensation because they contribute to the economy.'[17] Met andere woorden: Vanwege hun beperkte toegang tot de opbrengsten van kapitaal en arbeid op de vrije markt, hebben werklozen een *morele claim* op compensatie. Wordt deze hun geweigerd, dan worden zij *de facto* onderworpen aan diegenen die wél over kapitaal en zelfstandig inkomen beschikken, zo luidt de stelling.[18]

Een hieraan verwante opvatting komt van het zogeheten links-libertarisme. Deze denkschool houdt er, in navolging van de Amerikaanse filosoof en *founding father* Thomas Paine (1737-1809), die ook al door De Beaufort werd besproken, een alternatieve interpretatie van de Lockeaanse eigendomstheorie op na. Ten eerste onderstreept het links-libertarisme Locke's stelling dat de aarde in haar ongerepte toestand het gemeenschappelijke eigendom was van alle mensen.[19] Dit interessante uitgangspunt vereist volgens Peter Vallentyne (1952-), een prominente links-libertariër, dat er voor ieder individu voldoende kansen zijn om zich een deel van dat gemeenschappelijke eigendom toe te eigenen, of om op zijn minst van diens opbrengst te profiteren. 'I interpret the Lockean proviso to allow that individuals may appropriate and own more than their fair share of natural resources as long as they compensate others for their loss from the excess ownership. The Lockean proviso is a requirement that a fair share of the value of natural resources be left for others. Thus, it provides the basis for an enforceable duty to make payments to others', aldus Vallentyne.[20]

Voor klassiek-liberalen en libertariërs zou dit argument een legitieme reden voor herverdeling van inkomen en kapitaal kunnen zijn, bijvoorbeeld in vorm van een onvoorwaardelijke inkomensgarantie. Niet omwille van de herverdeling *an sich,* maar om tegemoet te komen aan eenieders natuurlijke *recht* op een deel van de opbrengst van het oorspronkelijk gemeenschappelijk aan de mensheid gegeven eigendom.

Men zou de links-libertarische lezing van de Lockeaanse eigensdomstheorie echter nog ruimer kunnen interpreteren dan hierboven is weergegeven. Het artikel *Why surfers should be fed: the liberal case for an unconditional basic income* (1991) van de Vlaamse politiek-filosoof Philippe Van Parijs (1951) is hier een goed voorbeeld van. Hierin wordt – deels

A Deze interpretatie ontleen ik aan Ford, M. (2015). *The Rise of the Robots*. 257

B Volgens Friedman zijn de voordelen: 'It is directed specifically at the problem of pvoverty. It gives help in the form most useful to the individual, namely cash. It is general and could be substituted for the host of special mearures now in effect. […] It operates outside the market. Like any other measures to alleviate poverty, it reduces the incentives of those helped to help themselves, but it does not eliminate that incentive entirely […].' Voornamelijk de beperkte invloed op de vrije markt, de mogelijkheid om bestaande sociale voorzieningen af te schaffen en de prikkel om – bovenop het *guaranteed minimum* – betaalde arbeid te verrichten zijn voor liberalen aantrekkelijk. 'Gratis geld' wordt immers alleen ter beschikking gesteld aan individuen zonder of met een laag inkomen. Het systeem is dan ook semi-voorwaardelijk.

op basis van John Rawls' *Theory of Justice*[C] – betoogt dat een liberale notie van *rechtvaardigheid* het maximaliseren van de 'pure vrijheid' ('*real freedom*') impliceert. Volgens Van Parijs betekent dit dat ieder individu, omwille van volledige *neutraliteit*, in staat moet worden gesteld om zijn 'opvatting van het goede leven' te realiseren. Ook wanneer iemands 'opvatting van het goede leven' inhoudt dat hij niet meer *wil* werken, dan mag de gemeenschap hem de vrijheid (lees: de financiële middelen) niet ontnemen om deze te realiseren. Doet de gemeenschap dit wel, dan legt zij een vooraf bepaalde 'opvatting van het goede' op aan het individu, wat zou indruisen tegen het liberale principe van *neutraliteit*.[21] Voorts stelt Van Parijs dat een liberale opvatting van *rechtvaardigheid* impliceert dat ieder individu recht geeft op een onvoorwaardelijke inkomensgarantie.[22]

Hoewel Van Parijs claimt een 'liberale' voorvechter van een onvoorwaardelijke inkomensgarantie te zijn, valt te betwijfelen of zijn legitimering van deze idee, die hij baseert op Rawls' notie van '*justice as fairness*', daadwerkelijk strookt met de pijlers van de liberale politieke theorie. Zo stelt Stuart White, een der scherpste critici van Van Parijs, dat liberale *neutraliteit* (in de Rawlsiaanse zin) alléén verschillende 'opvattingen van het goede' toestaat zolang deze niet indruisen tegen algemeen geaccepteerde 'opvattingen van het juiste'.[23] Volgens White is een van deze dominante 'opvattingen van het juiste' het principe van wederkerigheid; de *plicht* van iedere burger tot het leveren van een tegenprestatie in ruil voor steun uit publieke voorzieningen.[24]

White's bezwaren vallen samen met het oordeel van Eugene Torisky Jr. dat 'Van Parijs in effect undervalues the necessity of a shared consensus on political values.'[25] Met andere woorden: wil men (als liberaal) een onvoorwaardelijk gegarandeerd legitimeren, dan dient hierover niet alleen *morele*, maar ook *politieke* overeenstemming te bestaan. De laatstgenoemde vorm laat zich echter niet uitsluitend bepalen door een 'goede' theoretische onderbouwing, maar is ook afhankelijk van gevestigde 'opvattingen van het juiste'. De cruciale vraag is of liberalen bereid en in staat zullen zijn om zowel op het *morele* als het *politieke* niveau consensus te bereiken.

C Het gaat hierbij met name om Rawls' definitie van 'leisure' (vrije tijd) als een zogeheten *socio-economic good,* en Rawls' opvatting van liberale neutraliteit. Zie met name John Rawls, *A Theory of Justice,* Boston, 1971. Hoofdstuk VII. (pp. 395-452) en John Rawls, 'The Priority of Right and Ideas of the Good', *Philosophy & Public Affairs. 17*(4), 1988, pp. 251-276.

Conclusie

Kortom, hoezeer de transformatie van de arbeidsmarkt en de veranderende verhouding tussen arbeid en inkomen ook nopen tot het overwegen van ingrijpende hervormingen op het gebied van sociale zekerheid, iedere mogelijke oplossing voor deze vraagstukken dient te worden getoetst aan de fundamentele principes van de liberale politieke theorie. Dit geldt bij uitstek voor het ingrijpende voorstel tot de invoering van een onvoorwaardelijke inkomensgarantie.

In dit artikel heb ik getracht om aan deze 'toetsing' een nuttige invulling te geven, in de hoop de normatieve discussie over dit onderwerp te bevorderen. Als hieruit iets valt te concluderen, dan is het wel dat er meerdere plausibele manieren zijn waarop liberalen het verschaffen van een onvoorwaardelijke inkomensgarantie kunnen verdedigen. Of deze nu een als een *morele claim* op compensatie van werkloosheid of een intrinsiek *recht* op een deel van het gemeenschappelijke eigendom wordt gedefinieerd, een onvoorwaardelijke inkomensgarantie zit, zo is gebleken, wel degelijk 'in het liberale DNA'. De vraag is alleen of liberalen bereid zijn om een aantal gevestigde opvattingen over de verhouding tussen werkloosheid en sociale rechtvaardigheid, zoals het wederkerigheidsprincipe, te herdefiniëren.

Deze theoretische exercitie kan verder worden bevorderd, zodra ook de empirische kennis over verschillende vormen van een onvoorwaardelijke inkomensgarantie wordt vergroot. Ik kijk daarom, samen met De Beaufort, reikhalzend uit naar nieuwe grootschalige onderzoeken, zoals het aanstaande experiment in Finland. Voorts hoop ik dat liberalen in staat zullen zijn om hun toegenomen empirische kennis over de idee van een onvoorwaardelijke inkomensgarantie te verenigen met de filosofische grondslagen van hun denken, opdat sociale zekerheid ook een liberaal beginsel zal blijven.

J. (Jip) Stam is onderzoeksstagiair bij de TeldersStichting en masterstudent Politicologie aan de Universiteit Leiden.

Eindnoten

1) F. de Beaufort, 'Gratis geld voor iedereen?', *Liberaal Reveil*. 56(3), 2015, p. 142.
2) Ibidem, p. 141.
3) Ibidem, p. 142.
4) J. Locke, *Two Treatises of Government*. Cambridge, 2014, p. 287.
5) Ibidem, p. 289.

6) Ibidem.
7) Zie ook: E.G. West, 'J.S. Mill's redistribution policy: New Political economy or Old?, *Economic Inquiry*. 16(4), 1978, pp. 579-580.
8) C. Brummer en Abele Kamminga. 2015. 'Iedereen een uiterkering! – Is dat nu een goed *idee*?' Idee. 36(2), 2015, p. 10.
9) D. Houtman, *Werkloosheid en sociale rechtvaardigheid.* Amsterdam, 1994, pp. 27-38.
10) M. Ford,(2015). *The Rise of the Robots.* London, 2015, p. 257.
11) Ibidem, p. 34
12) Centraal Bureau voor de Statistiek, *Bijstand vooral onder jongeren en 45-plussers toegenomen*, Den Haag, 2015. Link: http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/publicaties/artikelen/archief/2016/bijstand-vooral-onder-jongeren-en-45-plussers-toegenomen.htm.
13) Ibidem.
14) J. Locke, *Two Treatises of Government*, p. 292.
15) F. Von Hayek, *Law, Legislation and Liberty,* London, 1979, p. 55.
16) M. Friedman, *Capitalism and Freedom,* Chicago en London, 2002 [1962], p. 173.
17) B. Zamulinski, 'Nozick's Anachronistic Libertarianism', *Dialogue* 44(2), 2005, p. 214.
18) Zie ook B. Zamulinski, 'How libertarianism Opposes Coercive Capitalism: A reply to Silver', *Dialogue* 47(1), 2008, p. 138.
19) J. Locke, *Two Treatises of Government*, p. 286.
20) P. Vallentyne, 'Libertarianism and the justice of a basic income', *Basic Income Studies* 6(2), 2011, p. 4.
21) P. Van Parijs, 'Why surfers should be fed: the liberal case for an unconditional basic income', *Philosophy and Public Affairs* 20(2), 1991, p. 126.
22) Ibidem, p. 130.
23) S. White, 'Liberal Equality, Exploitation, and the Case for an Unconditional Basic Income', *Political Studies. XLV*, 1997, pp. 322-323.
24) Ibidem, p. 323.
25) E.V. Torisky Jr., 'Van Parijs, Rawls, and Unconditional Basic Income', *Analysis* 53(4), 1993, p. 296.